

بحران یمن:

الزامات رویارویی با ائتلاف سعودی

جواد مددی *

چکیده

تجاوز نظامی عربستان سعودی و متحدانش به یمن، این کشور را وارد بحران و منازعه جدیدی کرده و خسارت‌های بسیاری به یمنی‌ها وارد آورده است. ائتلاف سعودی با رویکرد خاص خود و بهره‌گیری از تمام ابزارها از جمله ابزارهای نظامی، اقتصادی، سیاسی، رسانه‌ای و بین‌المللی درصدد است موازنه قدرت در یمن را به زیان انصارالله و ارتش یمن و مجموعه نیروهای مقاومت تغییر دهد و در نهایت بر روند سیاسی و نظامی این کشور مسلط شود.

تداوم این وضعیت و تغییر شرایط میدانی نیازمند اتخاذ رویکرد نوین نیروهای مقاومت مردمی به رهبری انصارالله برای مقابله با ائتلاف مذکور است. این رویکرد مستلزم به کارگیری تمام ابعاد قدرت و ابزارهای سخت و نرم به صورتی مناسب و متناسب است. بر همین اساس، مقاله حاضر تلاش دارد الزامات مقابله با ائتلاف سعودی در یمن را در چارچوب راهبرد دیپلماسی عمومی نوین (قدرت هوشمندانه) مفهوم‌بندی و تبیین کند. بر این اساس ضمن اشاره به مؤلفه‌های اساسی رویکرد ائتلاف سعودی در تجاوز به یمن، به جنبه‌های مختلف قدرت سخت و نرم و چگونگی به کارگیری آن برای مقابله با ائتلاف سعودی پرداخته شده است.

واژگان کلیدی

بحران یمن، ائتلاف سعودی، قدرت هوشمند، غرب آسیا

* کارشناس ارشد مطالعات منطقه‌ای Jv.Madadi@yahoo.com

تاریخ تصویب: 1394/07/19

تاریخ دریافت: 1394/06/27

مقدمه

بحران یمن در منطقه ابعادی پیچیده و مختلف دارد و هر روز با تغییراتی جدید همراه می‌شود. ریشه‌های این بحران از یک سو به سیاست‌ها و روندهای معطوف یمن در طول دهه‌های گذشته و از سوی دیگر به تحولات اخیر این کشور در سال‌های پس از 2011 مربوط است. اما صرف‌نظر از ریشه‌های تاریخی یا متغیرهای جاری تأثیرگذار در بحران یمن، متغیرهای خارجی نقش مهمی در شکل‌دهی به تحولات داخلی یمن ایفا کرده و در این چارچوب تأثیرگذاری منفی سعودی‌ها آشکار است. عربستان سعودی به عنوان اصلی‌ترین همسایه یمن در حوزه شمالی این کشور همواره به تحولات درونی یمن حساسیت و توجهی خاص داشته و از تأثیرات سیاسی و امنیتی پوی‌های درونی یمن بر امنیت ملی یمن آگاه بوده است. سعودی‌ها به صورت تاریخی از شکل‌گیری یمنی مستقل و پیشرفته نگران بوده و همواره خواستار تداوم حیات یمن به عنوان کشوری عقب‌مانده و تحت سیطره خود بوده‌اند. این مسئله بنیادین به درک سیاست‌های دولت سعودی در قبال یمن کمک می‌کند و رفتارهای سعودی‌ها در یمن را در دوره‌های مختلف از جمله دوره جدید بحران تبیین می‌کند.

عربستان سعودی در دوره حکومت صالح سعی کرد با ابزارهای مختلف سیاسی، اقتصادی و فرهنگی به سیطره و کنترل خود بر یمن ادامه دهد و صرف نظر از انصارالله که سیطره سعودی را با چالش روبه‌رو کردند، تا حد زیادی در تداوم این سیاست موفق بوده‌اند.

در حالی که خیزش عمومی مردم یمن در سال 2011 خیزشی مسالمت‌جویانه برای دستیابی به آرمان‌هایی تاریخی مانند استقلال سیاسی و توسعه اقتصادی و مبارزه با سیطره خارجی بود، سعودی‌ها تلاش کردند با ابتکار موسوم «به ابتکار شورای همکاری خلیج فارس» این قیام را کنترل و مدیریت کنند و با حاکم کردن

عبدربه منصور هادی تا حد زیادی به این هدف دست یافتند؛ اما قیام دوم مردم یمن به رهبری انصارالله به انحلال حکومت هادی و آغاز دوره جدیدی از روند سیاسی در یمن انجامید و در عمل باعث منتفی شدن ابتکار شورای همکاری شد. این تحول به مفهوم از دست رفتن سیطره و نفوذ تاریخی عربستان سعودی در یمن بود و در نتیجه باعث تجاوز نظامی سعودی‌ها به یمن در چارچوب ائتلافی نوین شد. این تجاوز نظامی که حدود هفت ماه از آغاز آن می‌گذرد، به معنای آغاز بحرانی گسترده در یمن است که خسارت‌های بسیاری به مردم این کشور وارد آورده است.

در یک سوی بحران یمن، ائتلاف متجاوزین به محوریت عربستان سعودی و متحدان یمنی آن مانند عناصر حکومت استعفایی منصور هادی و حزب اصلاح و القاعده قرار دارند و در سوی دیگر انصارالله، ارتش یمن و گروه‌های سیاسی و قبایل متحد آن و حامیان منطقه‌ای آنان مانند جمهوری اسلامی ایران هستند. با توجه به نقشه سیاسی و استراتژیک بحران یمن و سیاست‌های خصمانه و تجاوزکارانه ائتلاف سعودی در قبال یمن و وارد کردن خسارت‌های مادی و انسانی گسترده به مردم یمن، چگونگی مقابله با ائتلاف متجاوز از اهمیت زیادی در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی برخوردار است؛ به خصوص برای بازیگران محور مقاومت جایگاهی ویژه در مجموعه تحولات و روندهای منطقه‌ای دارد.

با توجه به اهمیت این موضوع، پرسش اصلی نوشتار حاضر آن است که «برای مقابله با ائتلاف سعودی در جنگ یمن چه الزاماتی پیش روی بازیگران یمنی و حامیان آنها در محور مقاومت قرار دارد؟». در پاسخ این فرضیه باید گفت «برای مواجهه با ائتلاف سعودی در جنگ یمن تکیه بر ابزارهای دیپلماسی عمومی جدید یا قدرت هوشمندانه و استفاده هم‌زمان از مؤلفه‌های قدرت سخت و نرم در سطوح مختلف داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی ضروری است». بدین منظور در مقاله حاضر

ابتدا مفهوم‌شناسی دیپلماسی عمومی نوین (قدرت هوشمندانه) و مؤلفه‌های آن به لحاظ مفهومی تبیین می‌شود و سپس ضمن اشاره به نوع رویکرد ائتلاف سعودی در جنگ یمن به الزامات پیش رو برای مقابله با ائتلاف سعودی خواهیم پرداخت.

مفهوم‌شناسی دیپلماسی عمومی نوین (قدرت هوشمندانه)

دیپلماسی عمومی نوین محصول ترکیبی از عوامل و متغیرها در دو حوزه قلمرو عمومی و دیپلماسی است. با توجه به ماهیت بین‌رشته‌ای دیپلماسی عمومی نوین، شاهد تعاریف مختلفی از آن هستیم. اما تعریف این مقاله از این اصطلاح، که تعریفی جامع است و بر مشترکات تعاریف مختلف تأکید دارد، روشی نو برای تأثیرگذاری بر هویت، گفتمان‌ها و کنش‌های بازیگران قلمرو عمومی جهانی و شکل‌دهی محیط مناسب برای موفقیت دستگاه دیپلماتیک یک کشور با کمک شبکه‌ها و رسانه‌های جدید جهانی است. این دیپلماسی ترکیبی از تحولات فناوری، ایده‌های جدید، توانایی‌های شبکه‌ای، بازیگران غیردولتی و روابط پویا با جامعه جهانی است و مخاطب آن علاوه بر دولت‌ها، بازیگران قلمرو عمومی داخلی و جهانی هستند. کاربست این دیپلماسی باعث افزایش قدرت نرم یا هوشمندانه یک کشور و توسعه نفوذ آن در عرصه جهانی می‌شود؛ به نحوی که دولت‌ها در آن نقش هدایت و نظارت‌کننده اصلی دارند، اما از ظرفیت و همکاری بازیگران غیردولتی نیز استفاده می‌کنند.

رابطه دیپلماسی عمومی نوین با قدرت هوشمندانه

بنابر تعریف دیپلماسی عمومی نوین، برخی آن را ابزار قدرت نرم¹ یا هوشمندانه²

1. Soft Power

2. Smart Power

یا راهبردی دانسته‌اند که منابع قدرت نرم را به عمل و کنش تبدیل می‌کند.

1. قدرت نرم: نخستین بار جوزف نای آن را «توانایی برای وادار کردن دیگران به انجام کاری از طریق جذب و اقناع» تعریف کرد. وی این شکل از قدرت را در برابر قدرت سخت (منابع ملموس نظامی و اقتصادی) قرار داد که مبتنی بر تهدید به استفاده از نیروی نظامی، تحریم اقتصادی و ارباب است. از نظر وی، قدرت نرم، توانایی شکل‌دهی به ترجیحات دیگران است و متکی بر شخصیت جذاب رهبران، فرهنگ، ارزش‌های سیاسی، نهادها و سیاست خارجی است که نزد دیگران مشروع به نظر می‌رسد و با اقتدار اخلاقی همراه است.

2. قدرت هوشمندانه: به دلیل مشکل مفهوم‌سازی قدرت نرم و نسبی بودن ارزش‌های یک کشور در جوامع مختلف، برخی محققان به جای مفهوم قدرت نرم از اصطلاح قدرت هوشمندانه استفاده کرده‌اند. قدرت هوشمندانه ظرفیت و توانایی یک بازیگر برای ترکیب عناصر قدرت نرم و سخت است تا به طور متقابل یکدیگر را تقویت کنند و موجب توسعه اهداف آن در عرصه سیاست جهانی شوند (سجادپور، 1390).

در واقع به منظور دستیابی به اهداف و تحقق سیاست‌های مد نظر، استفاده صرف از قدرت نرم با قدرت سخت، مؤثر نیست و باید به صورت هوشمندانه، آمیزه‌ای از این دو قدرت را به کار برد؛ چنان که جوزف نای قدرت نظامی و اقتصادی (سیاست چماق و هویج در برابر دولت‌ها و ملت‌ها) را قدرت سخت و قدرت فرهنگی، ارزشی و سیاست خارجی مشروع (ایجاد جذابیت و دستیابی به قلوب و اذهان دولت‌ها و ملت‌ها) را قدرت نرم می‌نامد. وی ایجاد هوشمندانه توازن میان قدرت نرم و قدرت سخت، مطابق بافت منطقه‌ای و جهانی را قدرت هوشمند می‌داند و بر این باور است که راز موفقیت رهبران، در آمیختن هوشمندانه قدرت نرم و سخت در بافت‌های مختلف، است و این نوع به کارگیری قدرت، بهینه‌ترین نتیجه را برای

رهبران سیاسی در پی خواهد داشت (قاسمی، 1393).

رویکرد ائتلاف سعودی در جنگ یمن

پاسخگویی و مقابله با ائتلاف متجاوز به رهبری سعودی‌ها در یمن در قالب راهبرد دیپلماسی عمومی‌ای که مقاله حاضر بر آن متمرکز است، مستلزم درک درست رویکرد ائتلاف مذکور در این جنگ است. بر این اساس سعی خواهیم کرد به رویکرد ائتلاف سعودی در جنگ یمن در قالب‌های اصلی آن پردازیم که عبارت‌اند از: ائتلاف‌سازی نظامی و کسب حمایت سیاسی؛ محاصره اقتصادی و نظامی؛ بی‌اعتنایی به هنجارهای حقوقی و انسانی بین‌المللی؛ کسب حمایت سازمان‌ها و قدرت‌های بین‌المللی؛ جبهه‌بندی سیاسی و مذهبی؛ جنگ روانی و رسانه‌ای؛ تخریب زیرساخت‌های اقتصادی و دولتی؛ حمله نظامی بی‌هدف و کشتار غیرنظامیان؛ مشروعیت‌زدایی از بازیگران مستقل و طرح دولت‌سازی نوین.

1. ائتلاف‌سازی نظامی و کسب حمایت سیاسی

از مهم‌ترین و نخستین اقدامات عربستان سعودی برای تجاوز نظامی به یمن ایجاد ائتلاف نظامی منسجم و کسب حمایت سیاسی گسترده برای اطمینان از منابع لازم و پیشبرد اهدافش در آینده بوده است. سعودی‌ها اعلام کردند ده کشور در ائتلاف نظامی ضد یمن مشارکت دارند، اما کناره‌گیری پاکستان و ترکیه از مشارکت در عملیات نظامی باعث شد در عمل ائتلافی نظامی متشکل از هشت کشور شامل پنج کشور شورای همکاری به اضافه اردن، مصر و مراکش در این ائتلاف شرکت کنند (عمادی، 1394). با این حال میزان مشارکت در ائتلاف نظامی یکسان نیست و بیشترین بار بر عهده عربستان سعودی و سپس کشورهایمانند امارات عربی متحده و قطر است. در عرصه سیاسی نیز عربستان سعودی

تلاش کرد همراهی و حمایت سیاسی کشورهای مختلف از جمله آمریکا، فرانسه، آلمان، ایتالیا، انگلیس، مغرب، اردن، مصر، امارات، قطر و شورای امنیت را جذب کند و این تلاش‌ها موجب حمایت‌هایی هم شد.

2. محاصره اقتصادی و نظامی

اقدام مهم دیگر ائتلاف سعودی اعمال محاصره نظامی و اقتصادی یمن در عرصه‌های مختلف هوایی، دریایی و زمینی است. این محاصره در طول هفت ماه گذشته با حداکثر قاطعیت و سخت‌گیری ادامه یافته و مردم و گروه‌های یمنی را در وضعیت اسفبار و دشواری قرار داده است. این تحریم به محاصره جدی نیازمندی‌های ضروری و اولیه تبدیل شده است و تقریباً هیچ هواپیما و کشتی قادر به کمک‌رسانی به مردم یمن و نیروهای یمنی نیست. ناگفته نماند یمن تا 90 درصد وابسته به وارداتی است که بیشتر آن را مواد غذایی تشکیل می‌دهد و 50 درصد هم وابسته به واردات نفتی است (عارفی، 1394). نکته مهم اینکه سعودی‌ها هیچ پایانی را برای محاصره یمن در نظر گرفته‌اند.

3. کسب حمایت سازمان‌ها و قدرت‌های بین‌المللی

کسب حمایت سازمان‌ها و قدرت‌های بین‌المللی در جنگ علیه یمن یکی از محورهای اقدامات ائتلاف سعودی بوده است که به خصوص باعث تصویب قطعنامه‌ای به نفع این ائتلاف شد. قطعنامه 2216 شورای امنیت سازمان ملل که تحت بند فصل هفتم منشور سازمان ملل با 14 رأی مثبت و 1 رأی ممتنع روسیه علیه انصارالله یمن تصویب شد، اصلاً به تجاوز نظامی عربستان علیه مردم یمن اشاره نکرده است. در این قطعنامه علاوه بر اینکه بر مشروعیت دولت منصور هادی، اعتبار ابتکار شورای همکاری و محوریت ریاض در پیشبرد گفت‌وگو بین

طرف‌های یمنی تأکید شده، محدودیت‌هایی جدی علیه انصارالله و علی عبدالله صالح ایجاد شده است. تحریم تسلیحاتی یکی از بحث‌های مهم این قطعنامه است که در بندهای 14، 15، 16 و 17 آمده و به طور خلاصه در آن هر گونه انتقال سلاح برای ائتلاف انصار، ارتش، حزب مؤتمر و کمیته‌های مردمی را ممنوع کرده است و به کشورهای همسایه یمن حق می‌دهد هواپیماها و شناورهای مشکوک را در بنادر و فرودگاه‌های خود بازرسی کنند و به توقیف این محموله‌ها مبادرت ورزند.

4. تشدید جبهه‌بندی سیاسی و مذهبی منطقه‌ای

ائتلاف سعودی در جنگ یمن برخی اهداف مهم منطقه‌ای را دنبال می‌کند که عمده‌ترین آنها تشدید جبهه‌بندی سیاسی و امنیتی موجود در منطقه است. این ائتلاف سعی کرد جبهه سیاسی و مذهبی وسیعی را با بهره‌گیری از فضای جنگ یمن و سایر بحران‌های منطقه در مقابل محور مقاومت شکل دهد. بر این اساس دادن رنگ و بوی سیاسی و مذهبی به بحران یمن و اضافه کردن آن به بحران‌ها و جدال‌های منطقه‌ای محور مهمی در نحوه پرداختن ائتلاف سعودی به بحران یمن بوده است.

5. جنگ روانی و رسانه‌ای

یکی دیگر از محورهای مهم ائتلاف سعودی در جنگ یمن تمرکز بر جنگ رسانه‌ای و روانی برای تأثیرگذاری بر افکار عمومی منطقه‌ای و جهانی و مشروعیت‌بخشی به تجاوز نظامی بوده است. ائتلاف سعودی علاوه بر بهره‌گیری از رسانه‌های عربی قدرتمندی مانند العربیه و الجزیره به ارائه خوراک رسانه‌ای به رسانه‌های غربی و همراه کردن آنها با اقدامات خود مبادرت کرده است. بر این

اساس رسانه‌ها ابزار اصلی گفتمان‌سازی در جنگ ائتلاف سعودی بوده است.

6. تخریب زیرساخت‌های اقتصادی و دولتی

ائتلاف سعودی در تجاوز به یمن تنها به تخریب زیرساخت‌ها و انهدام نظامی یمنی‌ها اکتفا نکرده است، بلکه به تخریب جدی زیرساخت‌ها و تأسیسات زیربنایی این کشور مانند بیمارستان‌ها و مراکز بهداشتی، دانشگاه‌ها و مراکز فنی و آموزشی، ساختمان‌ها و مراکز دولتی، تأسیسات آب و انرژی، راه‌ها و پل‌ها و حتی آثار تاریخی یمن مبادرت کرده است. این موضوع نشان‌دهنده تمایل و اراده سعودی‌ها برای نابودی کامل یمن و جلوگیری از هر گونه بازخیزی در دوره پس از جنگ است. هنوز ارقام دقیقی از میزان خسارت‌ها و زیان‌های واردشده به بخش‌های صنعت و تجارت یمن در دست نیست، اما برآوردهای اولیه حاکی از وارد آمدن زیانی بالغ بر سیزده میلیارد دلار به سبب حملات و محاصره و تحریم یمن است. علاوه بر ادامه حملات روزانه، بیش از 60 و 70 کارخانه بزرگ آسیب دیده و چهارده کارخانه به طور کامل ویران شده‌اند (من یمنی هستم، 1394).

7. حملات نظامی بی‌هدف و کشتار غیرنظامیان

حملات نظامی ائتلاف سعودی دقت لازم را برای ملاحظات انسانی ندارد و نه تنها نظامیان بلکه غیرنظامیان و تجمعات مدنی و مردمی را هدف قرار داده است. به همین علت بسیاری از غیرنظامیان یمنی نیز در جنگ کشته شده‌اند. این موضوع نشان‌دهنده هدف کلان ائتلاف سعودی مبنی بر ایجاد فضای رعب و وحشت و شکستن اراده مردم یمن برای اتخاذ هر گونه رویکرد سیاسی جدی و استقلال‌خواهانه است. به گفته نایف قانص، نایب رئیس شورای انقلاب یمن، تعداد شهدای غیرنظامی یمن به 13 هزار نفر رسیده که همه از سالخوردگان،

کودکان و زنان هستند و 20 هزار نفر نیز در پی تجاوزات ائتلاف سعودی زخمی شده‌اند (ایرنا، 1394).

8. مشروعیت‌زدایی از بازیگران مستقل یمنی

یکی دیگر از اهداف و ابعاد تلاش ائتلاف سعودی در جنگ یمن مشروعیت‌زدایی از بازیگران مستقل مانند انصارالله و ارتش در یمن و مسلط کردن بازیگران، گروه‌ها و شخصیت‌های تحت کنترل مانند منصور هادی و حزب اصلاح بوده است. هدف این اقدامات در مجموع ناکام گذاشتن روند سیاسی استقلال‌خواهانه با محوریت انصارالله و ابداع و پیشبرد طرحی نو از دولت‌سازی به گونه‌ای است که اهداف و منافع اعضای ائتلاف، به خصوص ریاض تأمین شود. اصلی‌ترین این اهداف به صورت تاریخی حفظ کنترل یمن و جلوگیری از استقلال و قدرت آن بر اساس وصیت عبدالعزیز است.

9. بی‌اعتنایی به هنجارهای حقوقی و انسانی بین‌المللی

یکی دیگر از محورهای مهم در رویکرد ائتلاف سعودی در جنگ یمن بی‌اعتنایی به موازین و هنجارهای حقوقی و انسانی بین‌المللی و تلاش برای ناکام گذاشتن هر گونه تلاش و اقدام انتقادی، اعتراضی یا حقوقی در مقابل سعودی‌ها در این چارچوب است. در واقع ائتلاف تحت رهبری سعودی سعی کرده است با قدرت و پشتوانه سیاسی و اقدامات دیپلماتیک از هر گونه اقدامات اعتراضی و حقوقی در برابر خود جلوگیری کند. عقب‌نشینی هلند از ارائه پیش‌نویس قطعنامه‌ای در شورای بین‌المللی حقوق بشر برای اجرای تحقیق درباره نقض حقوق بشر در تجاوز عربستان سعودی به یمن بر اثر فشارهای سعودی‌ها بوده است (شیعه نیوز، 1394).

الزامات و بایسته‌های رویارویی با ائتلاف سعودی

ائتلاف سعودی با رویکرد خاص خود و بهره‌گیری از تمام ابزارهای سخت و نرم از جمله ابزارهای نظامی، اقتصادی، سیاسی، رسانه‌ای و بین‌المللی سعی کرده است موازنه قدرت در یمن را به زیان انصارالله و ارتش یمن و مجموعه نیروهای مقاومت و استقلال‌خواه تغییر دهد و در نهایت بر روند سیاسی و نظامی در این کشور مسلط شود. مقابله با این ائتلاف در چارچوب مفهومی تکیه بر دیپلماسی قدرت هوشمندانه نیز مستلزم به‌کارگیری تمام ابعاد قدرت و ابزارهای سخت و نرم به صورتی مناسب و متناسب است. در این راستا در چارچوب بهره‌گیری از قدرت سخت بر دو موضوع قدرت نظامی - امنیتی و اقتصادی و قدرت نرم شامل سه محور ائتلاف‌سازی سیاسی، رویارویی رسانه‌ای و بهره‌گیری از ظرفیت‌های حقوقی و انسانی تأکید می‌شود. با این حال موضوع مهم دیگر به کارگیری هم‌زمان ابزارهای سخت و نرم در مقابل ائتلاف سعودی، ایجاد ترکیب مناسب و سازگاری و همخوانی جدی بین هر یک از عناصر و ابزارهای قدرت در قالب سیاستی کنشگرانه و مبتکرانه است.

1. به کارگیری قدرت سخت

در پیشبرد اهداف و منافع سیاست خارجی، استفاده و به کارگیری قدرت سخت به ویژه قدرت نظامی از قدیمی‌ترین و کارآمدترین ابزارهاست و هنوز هم بخش مهمی از واقع‌گرایان معتقدند در جهان امروز به رغم تغییرات اساسی رخ داده، قدرت نظامی به عنوان منبع اصلی قدرت و اصلی‌ترین ابزار برای پیشبرد اهداف سیاست خارجی محسوب می‌شود. در خصوص بحران یمن به منظور مقابله با ائتلاف سعودی با توجه به تبدیل شدن رقابت طرف‌های درگیر به منازعه نظامی، قدرت نظامی اساسی‌ترین جنبه قدرت و ابزار برای رویارویی با تجاوز نظامی در

عرصه هوا و زمین محسوب می‌شود. همچنین به کارگیری منابع اقتصادی قدرت در کنار منابع و ابزارهای نظامی اهمیت اساسی در پیشبرد هدف ایجاد بازدارندگی در مقابل ائتلاف سعودی دارد.

الف) قدرت نظامی و امنیتی

در به کارگیری قدرت نظامی و امنیتی در مقابل ائتلاف سعودی با توجه به نبود تقارن و تناسب بین قدرت نظامی ائتلاف سعودی و نیروهای یمنی، در نگاه نخست به نظر می‌رسد مشکلات و چالش‌های مهمی وجود دارد که کار هر گونه مقاومت نظامی در برابر متجاوزین را دشوار می‌کند. با این حال بررسی دقیق شرایط میدانی و شناخت مناسب قابلیت‌های نظامی نیروهای یمنی و در نتیجه انتخاب راهبردهای نظامی مناسب در نهایت می‌تواند باعث ایجاد دستاوردهای مهمی در این راستا شود. بررسی میدانی تحولات کنونی در یمن نشان می‌دهد ائتلاف سعودی به رغم به کارگیری مدرن‌ترین ابزارهای نظامی و میلیاردها دلار هزینه برای جنگ در یمن، و به دست آوردن موفقیت‌های محدود نتوانسته است به اهداف اصلی خود که به حاشیه راندن انصارالله است، دست یابد؛ در حالی که انصارالله توانمندی‌های زیادی در عرصه نظامی دارد. علاوه بر آن کوه‌های مران به مناطق حجاز از جمله طائف و مکه و مدینه مشرف است؛ از این رو انصارالله به راحتی قادر است از کوه‌های مران، کاخ و عشرت‌کده‌های آل سعود را ویران کند یا تهدیدهایی را متوجه مراکز نظامی آل سعود در مکه و مدینه کند و اساساً شرایط عادی عربستان را با توجه به اینکه قلب عربستان در مکه و مدینه می‌تپد، مختل کند و تبعات ویرانگری برای عربستان داشته باشد.

با در نظر گرفتن توان نظامی دو طرف و در حالی که ائتلاف سعودی نتوانسته است بر برخی مناطق جنوبی مانند عدن مسلط شود، به نظر می‌رسد راهبرد

ترکیبی جنگ فرسایشی در یمن و جنگ نامتقارن و وارد آوردن ضربات به سعودی در مرزهای جنوب این کشور می‌تواند مؤثر و کارگشا باشد.

جنگ فرسایشی، راهبردی نظامی است که در آن یک طرف جنگ سعی دارد با وارد کردن مستمر خسارات جانی و تجهیزاتی طرف دیگر را از پای درآورد و پیروز شود. بر این اساس گفته می‌شود پیروز جنگ معمولاً طرفی است که مقدار بیشتری از منابع مذکور را دارد (Warcat, 2015). جنگ فرسایشی انصارالله و ارتش یمن علیه نیروهای متجاوز ائتلاف سعودی با توجه به مؤلفه‌های مختلف قابل پیشبرد است که مهم‌ترین آنها عبارت‌اند از: ورود نیروهای ائتلاف سعودی به مناطق جنوبی و مرکزی یمن و در نتیجه رویارویی مستقیم با نیروهای یمنی و امکان هدف قرار دادن آنان از سوی یمنی‌ها؛ همراهی نکردن نیروهای جنوبی با نیروهای خارجی در مناطق مرکزی و شمالی یمن با توجه به گرایش‌های منطقه‌ای؛ همراهی و انسجام گسترده بین نیروهای انصارالله و ارتش یمن با بدنه و نیروهای اجتماعی در مرکز و شمال یمن در مقایسه با جنوب این کشور؛ شرایط جغرافیایی متفاوت و کوهستانی مرکز و شمال یمن و برتری انصارالله در چنین مناطقی با جنگ‌های چریکی؛ آمادگی نداشتن نیروهای ائتلاف سعودی برای درگیری در جنگ درازمدت در کشوری خارجی؛ فقدان هماهنگی و انسجام لازم بین نیروهای خارجی و متحدان یمنی؛ تأثیر منفی طولانی شدن جنگ و دستاورد نظامی نداشتن در فضای درونی کشورهای ائتلاف سعودی؛ گسترش واکنش‌های جهانی در قبال تجاوز ائتلاف سعودی در بلندمدت با توجه به فجایع و محدودیت‌های موجود و اعمال فشار بر دولت‌های عضو؛ تأثیرات منفی جنگ طولانی و فرسایشی بر انسجام و همفکری اعضای ائتلاف سعودی.

مؤلفه‌های فوق در کنار واقعیت میدانی ناتوانی نیروهای ائتلاف سعودی در پیشبرد اهداف خود و پیشروی در یمن و تحمل خسارات زیاد نشان می‌دهد که

بسترهای مناسبی برای نیروهای یمنی برای پیشبرد راهبرد جنگ فرسایشی وجود دارد. تداوم ناامنی و درگیری در جنوب عربستان می‌تواند گامی مهم و طرحی مکمل برای پیشبرد جنگ فرسایشی درون مرزهای یمن باشد که در نهایت باعث خواهد شد ائتلاف سعودی از رویکرد نظامی کنونی خود دست بکشد و ورود به طرح‌ها و راه‌حل‌های سیاسی متوازن را بپذیرد.

ب) قدرت اقتصادی

به رغم در دسترس بودن سطح مهمی از منابع و قدرت نظامی برای رویارویی با ائتلاف سعودی، در عرصه اقتصادی منابع و ابزارهای کمتری برای مبارزه با این ائتلاف در دسترس است. در حالی که کشورهای عضو ائتلاف سعودی از غنی‌ترین کشورهای منطقه با بیشترین منابع اقتصادی هستند که با تکیه بر این منابع تاکنون ده‌ها میلیارد دلار برای پیشبرد اهداف خود هزینه کرده‌اند، مردم و نیروهای یمنی در وضعیت کاملاً متفاوتی هستند. یمن با توجه به مسائل و ناکارآمدی‌های داخلی در دهه‌های گذشته و بی‌توجهی منطقه‌ای و بین‌المللی از فقیرترین کشورهای منطقه به شمار می‌آید و به رغم جمعیت نسبتاً زیاد، در سال‌های اخیر تولید ناخالص داخلی آن از 40 میلیارد دلار بیشتر نشده است. همچنین در شرایط فعلی، تجاوز نظامی و محاصره اقتصادی باعث تخریب شدید زیرساخت‌های اقتصادی و افزایش جدی مشکلات این کشور شده است، به گونه‌ای که میلیون‌ها نفر با گرسنگی و فقر در این کشور دست به گریبان هستند (Aljewar, 2015).

با توجه به این شرایط منابع اقتصادی درونی یمن برای استفاده در برابر ائتلاف سعودی بسیار اندک است و تنها می‌توان به بهره‌گیری از منابع اقتصادی خارجی اشاره کرد. اما به علت محاصره نظامی و اقتصادی یمن از سوی ائتلاف سعودی،

اعطای هر گونه کمک اقتصادی به یمنی‌ها برای عبور از چالش‌های کنونی نیز با محدودیت‌های زیادی مواجه است. بر این اساس تنها راه‌حل اعمال فشار از طریق سازمان‌های بین‌المللی برای ارسال کمک‌های اقتصادی به یمن و اعمال سیاست‌های اقتصادی ریاضتی و متناسب با شرایط جنگی برای حفظ توان داخلی به منظور تداوم جنگ در مقابل ائتلاف سعودی است.

2. به کارگیری قدرت نرم

با اینکه در رویارویی و نبرد نظامی نقش اصلی را توانمندی‌ها و راهبردهای نظامی ایفا می‌کند، در شرایط کنونی جهان نمی‌توان نقش منابع و ابزارهای قدرت نرم را نادیده گرفت. بر این اساس در جنگ یمن رویارویی و مقابله مؤثر با ائتلاف سعودی مستلزم بهره‌گیری مناسب از قدرت نرم و به کارگیری مؤثر ابزارهای نرم در کنار مؤلفه‌ها و ابزارهای قدرت نرم است. در این چارچوب کنشگری و ائتلاف‌سازی سیاسی، رویارویی رسانه‌ای، بهره‌گیری از ظرفیت‌های فرهنگی و اجتماعی و همچنین استفاده از ظرفیت‌های حقوقی و انسانی چهار مؤلفه مهم قدرت نرم به شمار می‌روند.

الف) کنشگری و ائتلاف‌سازی سیاسی

توان سیاسی و دیپلماتیک کشورها و استفاده مناسب از این توان، ابزار مهم و مکمل توان نظامی برای پیشبرد اهداف سیاست خارجی است؛ لذا در مواجهه با ائتلاف سعودی بدون اندیشیدن و استفاده مناسب از ابزارهای سیاسی نمی‌توان دستاوردهای حداکثری ایجاد کرد؛ زیرا در وضع کنونی یمن، حتی کسب دستاوردها و پیروزی‌های نظامی در سطح بالا نیز بدون تبدیل شدن به امتیازات و چارچوب‌های مورد توافق در عرصه سیاسی در بلندمدت نمی‌تواند ثبات ایجاد

کند. بر این اساس توجه به حداکثر کنشگری سیاسی و دیپلماتیک، به ویژه تلاش برای ایجاد ائتلافی سیاسی در دو سطح داخلی و خارجی یمن، از اهمیت فراوانی برخوردار است.

در موضوع کنشگری سیاسی، تناسب و هماهنگی تلاش‌های سیاسی با راهبردها و اقدامات نظامی و میدانی مهم است؛ بنابراین در کنار پیشبرد راهبرد جنگ فرسایشی در عرصه نظامی، باید تلاش‌های سیاسی منظم و جدی برای تعامل با بازیگران مختلف منطقه‌ای و بین‌المللی به منظور ایجاد توافق و اجماع برای پایان دادن به اقدامات نظامی و در اولویت قرار دادن راه‌حل‌های سیاسی انجام شود. از آنجا که طولانی شدن جنگ و فرسایشی شدن آن در یمن موجب افزایش خسارت‌ها و مشکلات اقتصادی و انسانی خواهد شد، بسترهای بهتری برای انجام فعالیت‌های سیاسی و دیپلماتیک به منظور پایان دادن به مداخله نظامی و اولویت‌بخشی به راهکارهای سیاسی با هدف حل بحران ایجاد می‌شود.

نکته مهم دیگری که در عرصه سیاسی بحران یمن به تدریج اهمیت بیشتری خواهد یافت، ایجاد بسترهایی برای افزایش اختلافات درونی در اعضای ائتلاف سعودی با توجه به طولانی و فرسایشی شدن جنگ و همچنین احتمال تأثیرگذاری متغیرهایی است که اعضای این ائتلاف را در خارج از تحولات یمن تحت تأثیر قرار می‌دهد؛ چنان که رایزنی با برخی متحدان منطقه‌ای مانند پاکستان و کویت در این روند مؤثر خواهد بود. همچنین می‌توان به برخی اهداف متفاوت و رقابت‌های داخلی اعضای ائتلاف در یمن مانند امارات عربی متحده و عربستان سعودی توجه کرد. مجموع این مسائل مستلزم رصد، طراحی و اتخاذ اقدامات سیاسی و دیپلماتیک مناسب است.

در ائتلاف‌سازی در سطح داخلی هر چند در حال حاضر انصارالله و حزب کنگره مردمی به عنوان دو گروه اصلی درون یمن به مقابله با ائتلاف سعودی،

مشغول‌اند و برخی گروه‌های کوچک‌تر مانند حزب بعث و سوسیالیست نیز با آنها همکاری می‌کنند، گسترش ائتلاف مقاومت امری ضروری است. ائتلاف‌سازی سیاسی جدید داخل یمن باید شامل گام‌های نوین برای جذب برخی دیگر از جریان‌های سیاسی بر اساس مجموعه‌ای از اصول ملی و استقلال‌خواهانه مشترک در برابر گرایش‌های معطوف به همکاری با متجاوزین خارجی و در چارچوب همکاری باشد. در این راستا به خصوص استفاده از جناح‌هایی از جریان‌های معارض که امکان مشارکت بیشتری در ائتلاف سیاسی جدید دارند، اهمیت می‌یابد. به نظر می‌رسد تلاش‌های جدی‌تر برای جذب بخش‌هایی از نیروهای جنوب که آمادگی بیشتری برای همکاری با ائتلاف جدید دارند و با نیروهای متجاوز خارجی مخالف‌اند، اهمیت زیادی دارد.

ائتلاف‌سازی در سطح خارجی یمن برای مقابله با ائتلاف سعودی نیز کم‌اهمیت‌تر از ائتلاف‌سازی داخل یمن نیست. البته این ائتلاف لزوماً نباید ائتلافی سطحی باشد، بلکه می‌توان برای ایجاد ائتلافی چندلایه طراحی‌های مناسبی انجام داد. در این ائتلاف بازیگرانی که اراده و توان لازم را برای حمایت همه‌جانبه از نیروهای یمنی دارند، در لایه نخست ائتلاف مخالف قرار می‌گیرند. در لایه دوم بازیگرانی مشارکت می‌کنند که می‌توانند در محکومیت جنگ علیه یمن و محکومیت و اعمال فشار علیه اعضای ائتلاف سعودی نقش فعالی ایفا کنند. در این لایه با کنشگری و افزایش تحرکات دیپلماتیک می‌توان طیفی وسیع از دولت‌هایی را جای داد که منتقد شرایط جنگی و تبعات انسانی آن در یمن و خواستار در اولویت قرار دادن راه‌حل‌های سیاسی هستند.

ب) رویارویی رسانه‌ای

رسانه‌ها و توانمندی‌های رسانه‌ای به عنوان یکی از ابعاد مهم قدرت نرم در عصر

کنونی به ابزار و مکانیسمی مهم برای تعیین روند بحران‌ها و منازعات تبدیل شده‌اند؛ زیرا به عنوان اصلی‌ترین ابزار شکل‌دهی به افکار عمومی و فضاهای فکری و عمومی می‌توانند واقعیت‌های مجازی را که ارتباط جدی با واقعیت‌های عینی دارند، شکل دهند. در نهایت نوع تولید و برون‌دادهای رسانه‌ای می‌تواند در شکل‌دهی به ذهنیت‌ها و ترسیم جنبه حق و مشروع یا ناحق و غیرمشروع و تبیین تحولات نقش اساسی داشته باشد. بر این اساس ائتلاف سعودی با توجه به ابزارهای مهم رسانه‌ای مانند العربیه و الجزیره یا ایجاد ارتباط قوی با شبکه‌های رسانه‌ای غربی توانسته است تا حدی به معکوس جلوه دادن واقعیت‌های جنگ یمن و جنبه حق و باطل مبادرت کند. با این حال این تلاش رسانه‌ای بدون بدیل و تلاش‌های رسانه‌ای متقابل نمانده است.

مجموع رسانه‌های ملی درون یمن و رسانه‌های مقاومت و اسلامی در منطقه تاکنون تلاش زیادی برای ارائه تصاویر و تفاسیر واقعی از نبرد یمن نشان داده‌اند و موفقیت‌هایی نیز کسب کرده‌اند. با این حال مقابله مؤثر با ائتلاف سعودی مستلزم به کارگیری سطح بالاتری از تلاش‌های رسانه‌ای است. در این راستا بهبود و افزایش فعالیت‌های رسانه‌های مقاومت و اسلامی و تهیه خوراک رسانه‌ای و ارتباط گسترده با رسانه‌های دیگری که از استعداد همکاری با ائتلاف ضد سعودی برخوردارند، اهمیت فراوانی دارد.

درباره شبکه رسانه‌های مقاومت و اسلامی بررسی دقیق شرایط یمن و نوع راهبردهای رسانه‌ای ائتلاف سعودی در این حوزه به منظور اتخاذ راهبردهای مؤثرتر و کارآمدتر ضروری است. در این چارچوب ایجاد ائتلاف رسانه‌ای مؤثر، اتخاذ اهداف و خط‌مشی‌های رسانه‌ای مشترک، تدوین راهبردهای رسانه‌ای جدید با توجه به تغییرات میدانی، تبادل اطلاعات و تحلیل‌ها بین رسانه‌ها، بهره‌گیری از الگوها و سناریوهای رسانه‌ای اثرگذار، تکیه بر استدلال‌ها و مفاهیم

جهان شمول و کلان در تولیدات رسانه‌ای و تولید برنامه‌های مقایسه‌ای با توجه به مبانی حقوقی و انسانی بین‌المللی از مؤلفه‌هایی مهم محسوب می‌شوند. با این حال گسترش همکاری‌ها و ارتباطات با رسانه‌های خارج از حوزه مقاومت که اثرگذاری بیشتری در حوزه‌های مختلف جغرافیایی دارند و به رویکرد تجاوزکارانه ائتلاف سعودی دیدگاه انتقادی دارند، بسیار اهمیت دارد. شبکه‌های خبری مانند راشا تودی یا حتی برخی رسانه‌های غربی نسبتاً حساس به مسائل انسانی شایسته توجه بیشتری هستند. مسئله مهم دیگر توجه به رسانه‌های مختلف فراتر از شبکه‌های تلویزیونی به خصوص شبکه‌های اجتماعی در فضای مجازی و مطبوعات فراگیری است که بر طیف‌های گسترده‌ای از مخاطبان تأثیر گذارند.

ج) ظرفیت‌های فرهنگی و اجتماعی

ظرفیت‌های فرهنگی و اجتماعی نیز جنبه مهم دیگری از قدرت نرم کشورها را تشکیل می‌دهند که می‌توان از آنها به عنوان بسترها و قابلیت‌هایی برای پیشبرد اهداف سیاست خارجی استفاده کرد. بدین منظور باید در وهله اول به این موضوع توجه کرد که ساختارها، ویژگی‌ها و شرایط فرهنگی و اجتماعی یمن واجد چه ظرفیت‌ها و پتانسیل‌هایی است که می‌توان از آنها برای مقابله با ائتلاف سعودی و رویکردها و اقدامات آن استفاده کرد. ویژگی‌های فرهنگی و اجتماعی خاص یمن مانند همزیستی مذهبی مسالمت‌آمیز، ساختار قبیله‌ای و تمایلات فرهنگی و اجتماعی استقلال‌خواهانه و تفاوت‌های اجتماعی شمال - جنوب نمونه‌هایی از این بسترهاست.

درباره ویژگی‌های مذهبی یمن می‌توان گفت بیش از 45 درصد از جمعیت حدود 25 میلیونی یمن، شیعیان زیدی هستند که نزدیک‌ترین فرقه شیعه مذهب به

اندیشه‌های اهل سنت به شمار می‌روند. مابقی جمعیت سنی‌های شافعی هستند که نزدیک‌ترین فرقه سنی به اندیشه‌های شیعیان است. این مسئله از دیرباز نوعی وفاق دینی بین دو فرقه اصلی مذهبی یمن به وجود آورده است؛ تا آنجا که بسیاری از زیدی‌ها و شافعی‌های یمنی در مساجد یکدیگر و پشت سر ائمه یکدیگر نماز می‌گزارند (مرکز تحقیقات استراتژیک، 1388). در حالی که ائتلاف سعودی در پی تعمیق شکاف‌ها و اختلافات مذهبی درون یمن و سوءاستفاده از تنش‌های مذهبی داخلی برای تحقق اهداف اشغالگرانه خود است و از القاعده به عنوان ابزاری استفاده می‌کند، همزیستی مذهبی درون یمن عاملی است که می‌توان از آن برای افزایش همگرایی درونی یمن و مقابله مؤثر با اشغالگری خارجی استفاده کرد.

می‌توان از نظام قبیله‌ای یمن نیز در جهت طراحی ائتلاف‌ها برای مقاومت در مقابل ائتلاف سعودی بهره گرفت. نظام اجتماعی یمن قبیله‌ای است و عرف و رسم قبایل در بسیاری موارد برتر از قوانین دولتی جای می‌گیرد. در این نظام اجتماعی، دولت و ساختارها و نهادهای شکل‌دهنده آن بسیار ضعیف‌تر و شکننده‌تر از جامعه و نظام قبیله‌ای حاکم بر آن هستند. قدرت نظام قبیله‌ای را می‌توان با نگاهی به وضعیت یمن جنوبی به خوبی دریافت. در جنوب این کشور که در حال حاضر جزئی از یمن بزرگ است، نظامی کمونیستی حاکم بود که به مدت دو دهه هرگونه ساختار سنتی جامعه را سرکوب کرد تا جامعه‌ای بی‌طبقه و بدون وابستگی قبیله‌ای ایجاد کند؛ اما این نظام نتوانست در مقابل قدرت جامعه و نظام قبیله‌ای دوام بیاورد و با فروپاشی آن، بار دیگر ساختار قبیله‌ای با اندکی تغییر، همانند سابق در یمن جنوبی به حیات خود ادامه می‌دهد (مرکز تحقیقات استراتژیک، 1388). در طراحی ائتلاف‌های سیاسی و نظامی مخالف و مقاوم در برابر نیروهای خارجی توجه جدی به ساختار قبیله‌ای اهمیت بسیاری دارد و

گفت‌وگوها و ارتباطات اساسی با رهبران قبیله‌ای ظرفیتی مهم در اختیار انصارالله و ارتش یمن قرار می‌دهد.

در کنار دو مؤلفه فوق، برخی ویژگی‌های فرهنگی و اجتماعی و تاریخی مانند روحیه استقلال‌خواهی و استعمارستیزی از متغیرهایی است که می‌تواند در مقابله با ائتلاف سعودی مؤثر باشد. یمن به صورت تاریخی هیچ‌گونه اشغال و تسلط خارجی را پذیرا نبوده و تحمل نکرده و هزینه‌های زیادی به اشغالگران خارجی وارد کرده است. همچنین روحیه استقلال‌خواهی یمنی‌ها از سایر مناطق جهان عرب، به ویژه حوزه‌های شبه‌جزیره عربستان بیشتر است. بنابراین سرمایه‌گذاری و برنامه‌ریزی مناسب روی این‌گونه خصوصیات فرهنگی و اجتماعی مردم یمن می‌تواند در مقابله با ائتلاف سعودی در این کشور تأثیرات مناسبی داشته باشد.

د) ظرفیت‌های حقوقی و انسانی

ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های انسانی و حقوقی نیز جنبه مهم دیگری از قدرت نرم است که می‌توان از آن در مقابله با ائتلاف سعودی در یمن بهره گرفت. این ظرفیت‌ها در سطوح داخلی و خارجی یمن قابل توجه و برنامه‌ریزی است. از آنجا که ائتلاف سعودی در تهاجم خود به یمن به صورت وسیعی به نقض اصول و هنجارهای حقوقی و انسانی و بی‌اعتنایی به ابتدایی‌ترین مسائل در این حوزه می‌پردازد، استفاده از ظرفیت‌ها و بسترهای موجود در این زمینه گام مهمی برای مقابله با نیروهای متجاوز خواهد بود. در سطح داخلی، نهادهای حقوقی و انسان‌دوستانه دولتی و مدنی می‌توانند با اقدامات مختلف از جمله جمع‌آوری و تحلیل اطلاعات، تهیه گزارش و ارائه به افکار عمومی، ارائه شکایت و اقدامات حقوقی در حوزه نهادهای بین‌المللی به مقابله مؤثر با ائتلاف سعودی بپردازند. همچنین بهره‌گیری از ظرفیت‌ها و بسترهای نهادهای حقوقی و انسان‌دوستانه

بین‌المللی با به کارگیری خبرگان و متخصصان حقوقی و با ارائه استنادات لازم از سیاست‌هایی است که باید مورد توجه قرار گیرد.

نتیجه‌گیری

یمن بعد از تجاوز نظامی ائتلاف سعودی، وارد مرحله‌ای جدید از بحران و منازعه شده که خسارات اقتصادی و جانی بسیاری در پی داشته است. ائتلاف سعودی که با محوریت عربستان و کشورهایمانند امارات متحده عربی و قطر و مشارکت سایر کشورهای عربی شکل گرفته، تاکنون رویکرد خاصی در این جنگ پیش گرفته است که در آن محورها و ویژگی‌هایی مانند ائتلاف‌سازی سیاسی و نظامی، کسب حمایت سیاسی و پشتیبانی قدرت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی، بی‌اعتنایی به اصول و هنجارهای حقوقی و انسانی بین‌المللی، مقابله با نیروهای استقلال‌خواه و تأکید بر طرح جدیدی از دولت‌سازی، محاصره نظامی و اقتصادی، تخریب زیرساخت‌های اقتصادی و دولتی و انجام حملات بی‌هدف و کشتار غیرنظامیان مشهود است.

با توجه به ویژگی‌های خاص ائتلاف سعودی و رویکرد آن، مقابله با این ائتلاف مستلزم تکیه بر قدرت هوشمندانه و به کارگیری ابعاد سخت و نرم قدرت است. در این چارچوب به کارگیری مؤثر و هماهنگ قدرت نرم و سخت برای دستیابی به اهداف سیاست خارجی و در مقابله با ائتلاف سعودی ضروری است. در عرصه قدرت سخت به کارگیری مؤثر ابزارهای نظامی و امنیتی به خصوص در چارچوب جنگ فرسایشی بیشترین اهمیت را دارد. در این عرصه سازماندهی و اختصاص بهینه منابع اقتصادی برای تضمین تداوم پیشبرد اولویت‌های نظامی نیز ضروری است. در عرصه قدرت نرم موضوعات مهمی مانند کنشگری و ائتلاف‌سازی سیاسی، رویارویی و هدایت جنگ رسانه‌ای، بهره‌گیری از

ظرفیت‌های فرهنگی و اجتماعی و همچنین استفاده از پتانسیل‌های حقوقی و انسان‌دوستانه داخلی و خارجی تأکید شده است.

منابع فارسی

- احمدی، حسن (1392)، «قدرت هوشمند: ابعاد نظری موضوع»، 23 مهر، قابل دسترسی در: <http://www.irdc.ir/FA/content/34665/default.aspx>
- خبرگزاری ایرنا (1394)، «نایب رئیس شورای انقلاب یمن در دیدار با ولایتی: وضعیت انسانی یمن بالاتر از فاجعه است»، 15 مهر، قابل دسترسی در: <http://www.irna.ir/fa/news/81789063>
- خبرگزاری شیعه نیوز (1394)، «تسلیم شورای حقوق بشر در برابر فشار عربستان»، 10 مهر، قابل دسترسی در: <http://www.shia-news.com/fa/news/AA%8D101039>
- سجادی‌پور، کاظم (1390)، «دیپلماسی عمومی نوین: چارچوب‌های مفهومی و عملیاتی»، تهران: مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ش 4، زمستان.
- طلائی، محسن (1390)، «قدرت هوشمند چیست؟»، قابل دسترسی در: <http://naderarmian.persianblog.ir/post/293>
- عارفی، آرمین (1394)، «جنگ در یمن، غزه‌ای دیگر»، 27 خرداد، قابل دسترسی در: <http://foreignmedia.farhang.gov.ir/fa/article/print/6623>
- عمادی، سیدرضی (1394)، «بررسی روند تجاوز سعودی‌ها به یمن»، 2 اردیبهشت، قابل دسترسی در: <http://www.farsnews.com/newstext.php?nn=13940202001339>
- قاسمی، مهدی (1393)، «نظری بر تحول دکترین قدرت هوشمند»، 16 فروردین، قابل دسترسی در: <http://www.asipress.ir/vdcfc1dt.w6d1tagiiv.html>
- مرکز تحقیقات استراتژیک (1388)، «نقش منطقه‌ای عربستان و تحولات یمن»، دی، قابل دسترسی در: <http://www.csr.ir/departments.aspx?abtid=397&&semid=24&&depid>
- من یمنی هستم (1394)، «تشکیل کمیته بررسی زیان‌های اقتصادی وارد شده به تأسیسات یمن»، 15 مهر، قابل دسترسی در: <http://iamyemeni.ir/fa/home/details/7341146788>
- خبرگزاری aljewar (2015)، «بلیون دلار خسائر الاقتصاد الیمنی... و 11 میلیون شخص یواجهون خطر الجوع»، 16 آوریل، علی الموقع: <http://www.aljewar.org/Cartable/Archive/%D8>

منابع لاتین

-
- Warcat, (2015), "Types of War", July 27, accessible at: <http://www.military-sf.com/typesofwar.htm>